

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดนครศรีธรรมราช ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ
2. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ
3. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
4. มิติในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ
5. ความเป็นมาในการจัดการศึกษาของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดนครศรีธรรมราช
6. การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนสังกัดโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดนครศรีธรรมราช
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการได้จัดประชุม เรื่อง “หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา” ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2545 ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อที่จะนำพาเด็กไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไว้ใจได้จำกัด โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทย สามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

กระทรวงศึกษาธิการนำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.ศิริกรมณีนทร์ อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และคณะได้กราบขอคำแนะนำ เรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธจากพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ 1-4 กุมภาพันธ์ 2546

นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูงได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จาก พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์

ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถีพุทธในเรื่องสำคัญ กล่าวคือภาพสรุปโรงเรียนวิถีพุทธ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และแนวทางการบริหาร โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

ภาพสรุปโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

จุดเน้น โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้โดยผ่านการพัฒนา การกิน อยู่ ฟัง เป็น คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่ง ปัญญาวัฒนธรรม 4 ประการ คือ

1. สัมปรีตสังเสวะ คือ การอยู่ใกล้กันดี ใกล้ผู้รู้ มีครูอาจารย์ดี มีข้อมูลดี มีสื่อที่ดี
2. สัทธัมมัสสวนะ คือ เอาใจใส่ศึกษา โดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ คือมีกระบวนการคิด วิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
4. ฐัมมานูฐัมมปฏิบัติ คือความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่างๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกษาดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียน

การสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น

การบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพ และองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาคุณธรรม ในการพัฒนา ผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพ และองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมา คือ การดูแลสนับสนุน ใกล้ชิด ด้วยท่าทีของความเป็น กัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและงาน ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท 4 และหลัก อุปัญญาธรรม คือ ความไม่สั่น โดย ในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหาร แต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป คือ ขึ้นประเมิณผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

ลักษณะการถือกุศลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของการร่วมมือ ทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถาบันต่างๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะ ที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

การพัฒนามูลฐานและคุณลักษณะบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะยึดผู้เรียน เป็นสำคัญ แต่บุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารและครู มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัย ให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดี ทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริง ในลักษณะสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนามูลฐานของสถานศึกษามีความจำเป็นต้อง ดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาดนให้ดำเนินชีวิตที่งดงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล 5 เป็นต้น จึง ความเป็นกัลยาณมิตรต่อ ศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น

กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนา มาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบ การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญาและมีวัฒนธรรม เมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, 7)

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลา จากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ

พุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลก และชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับ การดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวช ผู้มั่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับ ยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้าง และสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา 3 ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ อริสัลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนิน ชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่อง ที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

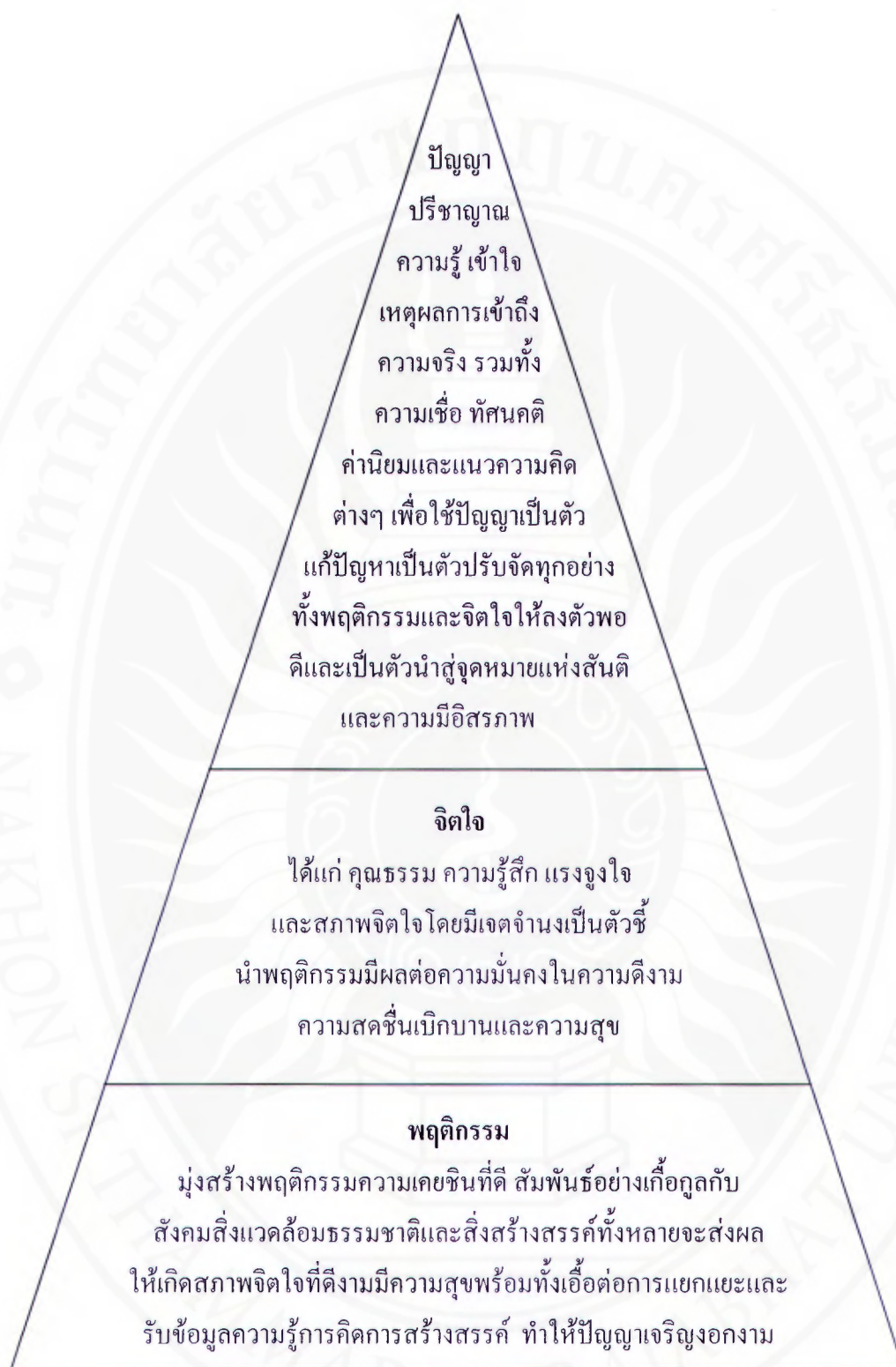
การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทย มีฐานจาก การใช้พุทธธรรมมาอบรม สั่งสอน แต่อาจไม่มีระบบของการศึกษาบังคับอย่างในยุคปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของ การศึกษา แต่มีระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมโดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกน ในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้นมากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม และจากการที่เป็นฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีต ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนา ผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของ พุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุข อย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนา ในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

1. ลักษณะจุดเน้น

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้น

ที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็น การเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษา ของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการ จัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโมสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษา ปฏิบัติอบรม ทั้ง ศีลหรือ พฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่พึงงามสำหรับตนและสังคม สมานี หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา อาจแสดงแนวคิดดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนภาพสรุปแนวคิดจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, 2548, 9

2. สภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดสภาพในทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรม อย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็นมโนวัฒนธรรมแสง ปัญหา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ (อังคตจตุกนิยาย หมวดที่ 21, 248) คือ

- 1) สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
- 2) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาไทยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
- 3) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกต้อง
- 4) ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่างๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่นมีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย อยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติ หรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ ซึ่งมีหลักการโรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชน ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัดและสถาบันอื่นๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันมีความร่วมมือกันในด้านกายภาพของสภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อเป็นประโยชน์ร่วมกัน มีผลให้นักเรียนเป็นที่ยอมรับ และศรัทธาของทุกฝ่ายเพื่อจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนวิถีพุทธให้เหมาะสมกับโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านอาคารสถานที่ ของโรงเรียนวิถีพุทธต้องเอื้ออำนวยในเรื่องของการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาอาคารสถานที่ต้องมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีอากาศที่บริสุทธิ์และปลอดโปร่งเพื่อที่จะให้ผู้เรียนกระตือรือร้นมีความต้องการที่จะศึกษาและหาความรู้ได้มากขึ้น ด้านห้องเรียนควรที่จะส่งเสริมให้มีการติดป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม และจริยธรรม เพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้ในการเรียนการสอน ส่วนด้านชุมชนต้องให้ความร่วมมือและช่วยเหลือแก่สถานศึกษาให้มากและเต็มความสามารถ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมและจริยธรรม และกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข สถานศึกษาอาจดำเนินงาน

ตามวิสัยทัศน์ และปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งตัวบ่งชี้ถึงความเป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการต่าง เช่นทางด้านกายภาพ เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

- 1) มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)
- 2) มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)
- 3) มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่างๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)
- 4) มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็นกินอย่างมีสติ มีปัญญารู้เข้าใจ)
- 5) มีกิจกรรมอาสาตาวินัยพิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข) มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)
- 6) มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์ หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)
- 7) มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความดี)
- 8) ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล/วินัย ด้วยปัญญา)

กิจกรรมที่เกื้อกูลสัมพันธ์ในด้านพื้นฐานวิถีชีวิต

- 1) สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชนดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่นกิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อและวันแม่
- 2) ผู้บริหารสถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่นกิจกรรมทำความสะอาดวัดซึ่งอาจจัดในช่วงโครงการพัฒนาผู้เรียนหรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่นๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชราหรือเด็กกำพร้า
- 3) สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการกิจต่างๆ เช่นดูแลความสะอาด

ของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทางภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา มาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้

- 4) เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุดรวมทั้งสนามกีฬาหอประชุม
- 5) เป็นศูนย์กลางในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่นการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพต่างๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลผลิตทางการเกษตร มาขายโดยให้นักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ
- 6) โรงเรียนร่วมกันกับวัดในชุมชนจัดการเรียนการสอนแบบธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนา เช่นนิมนต์พระมาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ แก่เยาวชน
- 7) จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับ วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปฐมนิเทศโดยเชิญผู้ปกครองมาร่วม นำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว
- 8) เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือ นักเรียน แก้ไขปัญหาครอบครัว
- 9) ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์ หรือวารสารสถานศึกษาเผยแพร่แก่ผู้ปกครอง
- 10) ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้งครูอาจารย์นักเรียนและบุคลากรของสถานศึกษาและบุคลากรในชุมชนเพื่อเป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไปเพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีของคนในชุมชน

ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

- 1) หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธต้องคำนึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนคือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (Knowledge ; K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (Attitude; A) และการฝึกฝนหลักธรรม (Practice; P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่จัดการเรียนรู้ต่อไป

2) การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือโรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนและการเรียนรู้ของนักเรียนอีกทั้งสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่คู่ ฟังเป็น”

3) การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือ เชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาคนและผู้อื่น

4) ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนา และกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ

5) การเรียนการสอนวิถีพุทธสู่วิธีการเรียนรู้

5.1) บูรณาการพุทธธรรมสู่การจัดการเรียนรู้ และปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อนำสู่การรู้ เข้าใจ ความจริง

5.2) จัดการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ทั้งโดยตรงและทางอ้อม ทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา

5.3) ประสานความร่วมมือ วัด คณะสงฆ์ และชุมชนในการจัดการเรียนรู้

6) หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

6.1) ปรีติโมสะ

6.2) โยนิโสมนสิการ

6.3) ไตรสิกขา

6.4) ปัญญาวิมุตติธรรม

7) แนวทางจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย หลักสูตรสถานศึกษา ควรสอดแทรกเพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะ อันพึงประสงค์ของนักเรียน ควรเพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมทั้งสอดแทรกความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่นๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

8) ครูผู้สอนและบุคลากร ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้อุ่ อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรมความอ่อนโยน อดทน อดกลั้น และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนสม่ำเสมอ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมี กระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา(ปัญญาภาวนา)โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ต่างเช่นห้องเรียน ห้องปฏิบัติการต่างๆ ห้องสมุด ห้องพยาบาล ห้องกิจกรรม ควรที่จะจัดให้มีบรรยากาศที่น่าเรียน เหมาะแก่การศึกษาหาความรู้และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ

กระทรวงศึกษาธิการ (2548) หลักการ โรงเรียนวิถีพุทธกับด้านปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งต้องประกอบด้วย บ้าน วัด และสถาบันอื่นๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันเกื้อกูลต่อกันร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียนและพัฒนาชุมชนสังคมในวิถีชีวิตแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน โรงเรียนวิถีพุทธเพียรพัฒนาตนเอง มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่างๆ อย่างหลากหลายในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน โรงเรียนวิถีพุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชน ในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมาอาชีวะต่างๆ แก่กลุ่มสังคม ด้วยเมตตาธรรมแล้วด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุขสถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งด้านการบริหารจัดการด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพ และคุณธรรมของครู อาจารย์นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้อย่างชัดเจน เช่นผู้บริหารมีคุณธรรมมีการบริหารจัดการโดยใช้เมตตาธรรม นักเรียนมีกิริยาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม

พร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

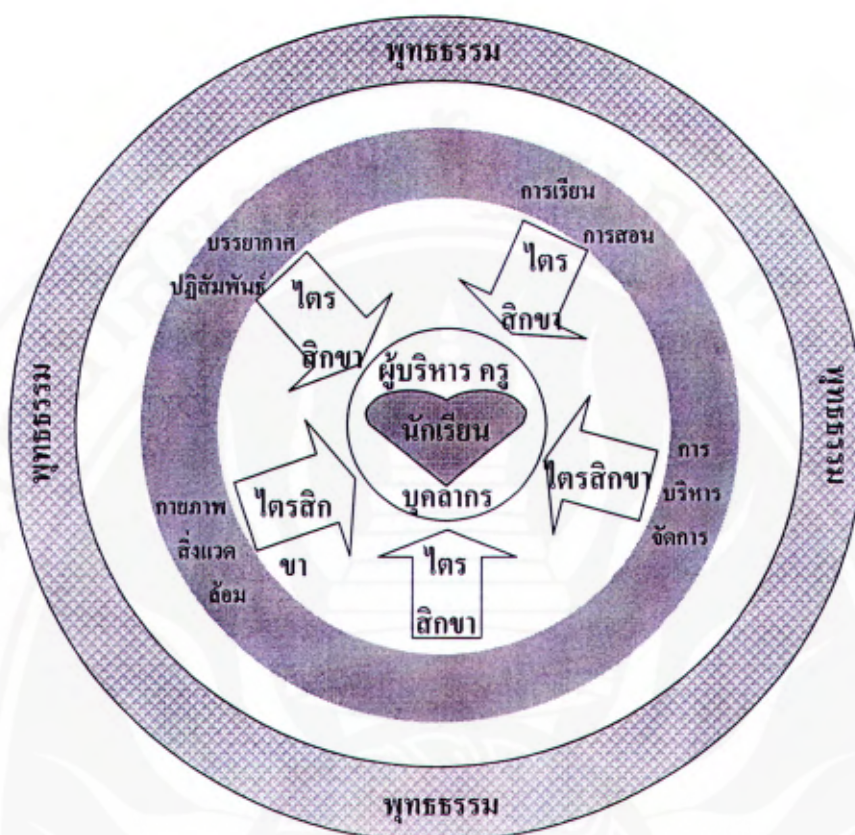
ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียด โรงเรียนวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษามีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษามีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษานั้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อยืนยันย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้นๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดีขึ้น คือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปปัญญาธรรม 2 (ความไม่สั่นโยนในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง หรือเมื่อสิ้นสุดกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์เชื่อถือได้ให้ข้อมูลที่ชัดเจนที่สามารถนำไปสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานสั้นๆ และนำข้อมูลเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่นๆ ต่อไปและในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและการบริหารจัดการ

ภาพที่ 3 ลักษณะรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, 13

แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรคสภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันไปสู่คุณค่า เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ถึง ความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงาม และคุณค่า อาทิเช่น

1. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่นๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุข พร้อมๆ กันที่ว่ายากจะไม่น่าสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

2. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชม ของทั้งผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

3. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากที่เกื้อกูลการพัฒนา ผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิและปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

4. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิตทำให้สภาพการทำงาน มีความสุข มีคุณค่าเพิ่ม ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธ ช่วยกล่อมเกลา

5. โรงเรียน โดย ครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม อีกเป็น พลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ตั้งมั่งคั่ง ชื่นได้

วิถีปฏิบัติ

แนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตามก้าวอย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการ บนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะแนวดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในภาพเบื้องต้น ที่เสนอเป็นแนวคิด แนวทางซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไป ประกอบด้วยประเด็นดังนี้

1. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
2. การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้
3. กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา
4. การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง
5. การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

วิธีของการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณา องค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่โรงเรียนสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนดังนี้

1. **ขั้นเตรียมการ** : ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและ
 นันทะ

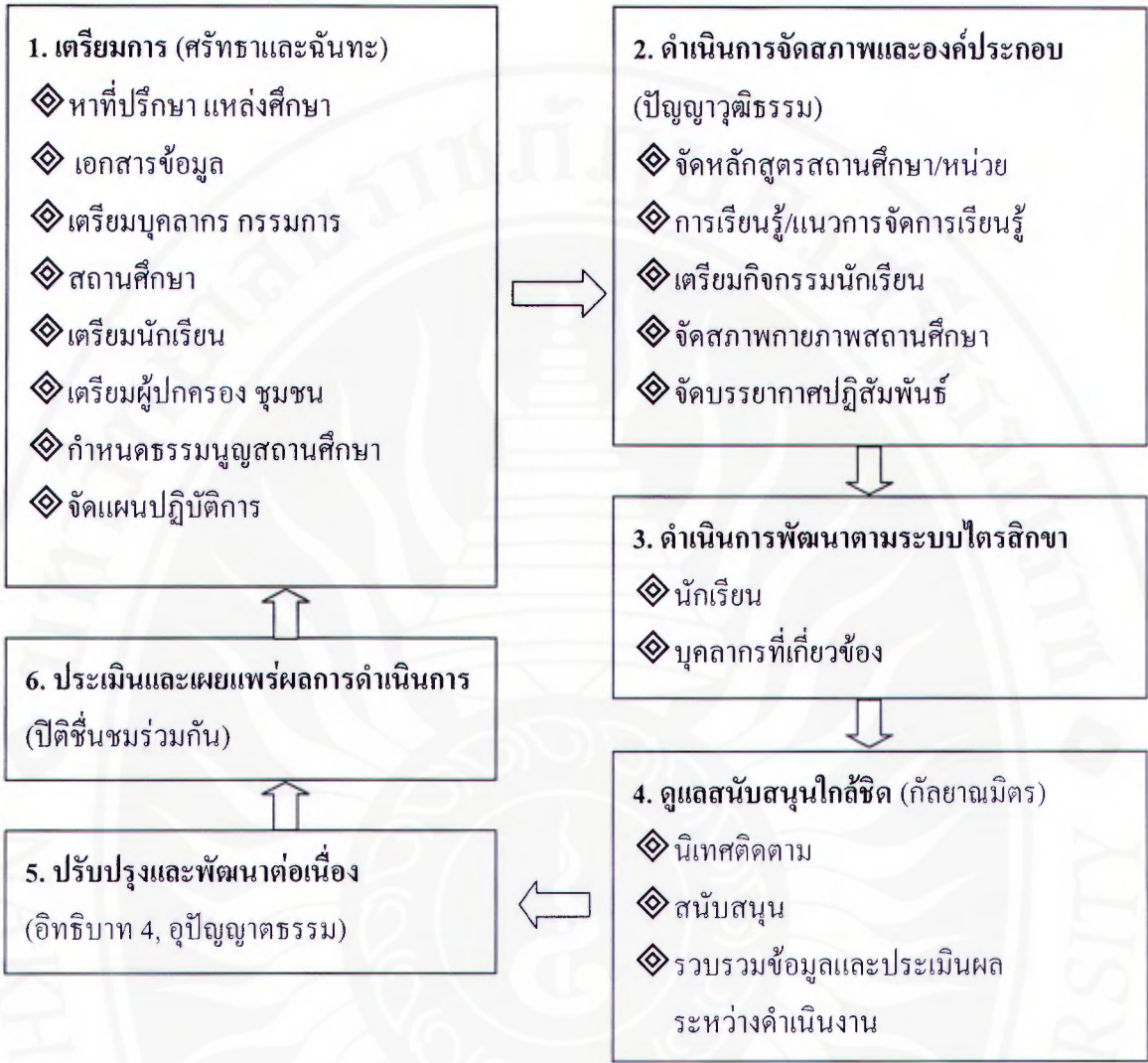
2. **ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ** : ที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือ
 สู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะปัญหาวัฒนธรรม

3. **ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา** : ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็น
 หัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

4. **ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด** : ที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
 ด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร

5. **ขั้นปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง** : ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้นๆ ด้วยหลักอภิ
 ชาติ 4 และอุปัฏฐาธรรม

6. **ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลดำเนินการ** : ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การ
 เตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำ
 ผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ ขั้นตอนการบริหารจัดการแสดง
 ดังแผนภาพที่ 4 ต่อไปนี้

ภาพที่ 4 แนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถิพุทธ
ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, 2548, 25

แนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธโดยสังเขป มีดังนี้

1. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

1.1 การหาที่ปรึกษาแหล่งศึกษาและเอกสารข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถิพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือฆราวาส ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นฆราวาสควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

1.2 การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธ ด้วยปัญญาเข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จ ในการพัฒนาคาดหวังว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการ ได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

1.3 การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาว ในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกัน ความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการ ที่ดี

2. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่างๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาฉัทธิธรรม 4 ประการคือ

2.1 การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ)

2.2 การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)

2.3 การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)

2.4 ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ชัมมานุสम्मปฏิบัติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ มีตัวอย่างเช่น

- หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบ สำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดคือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติ หลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรก ในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการ เรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

- การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียน ของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและ

เตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” (ป.อ.ปยุตโต)

- การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการ จัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบ การเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง” ในชีวิตประจำวัน

- การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบ ของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตร เกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนทำตนเป็นตัวอย่าง ที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

3. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียน ของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรม การเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่างๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำไปสู่การพัฒนาชีวิต ที่สมบูรณ์ในที่สุด นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลย การพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหาร จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยังบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามาก เท่าไร จะส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากร และลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมใน โรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป การดำเนินการ พัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการ จัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการ ได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุ ปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

4. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการ พัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมี ลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตร ที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุนทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่างๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและ

การประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

5. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อบรรลุการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนอื่นๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้วงจรที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาอย่างเป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปปัญญาธรรม 2 (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

6. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่งๆ อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมเป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้นๆ และนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่นๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

การจัดวิธีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

1. หลักการจัดวิธีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

1.1 บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจ ความจริง

1.2 จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

1.3 ประสานความร่วมมือ วัด/ คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้

2. หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

2.1 ปรัตติยธรรม

2.2 โยนิโสมนสิการ

2.3 ไตรสิกขา

2.4 ปัญญาธรรม

กล่าวโดยสรุป การบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นกระบวนการบริหารที่จะจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะเป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาธรรม และการดำเนินการทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยความเป็นกัลยาณมิตร โดยการเน้นย้ำการพัฒนาด้วยหลักอิทธิบาท 4 และหลัก

อุปนิสัยธรรม 2 มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากรที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาฉิมธรรม ในการพัฒนาตัวผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมาคือ การดูแลสนับสนุน ใกล้ชิดด้วยท่าทีของความเป็นกัลยามิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและงาน ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้นมีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท 4 และหลักอุปนิสัยธรรม 2 คือความไม่สั่นโยนในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร เป็นต้น ขึ้นสุดท้ายประเมิณผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงานร่วมกันลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของการร่วมมือทั้งสถานศึกษา บ้าน วัดและสถาบันต่างๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียนและสังคมตามวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่บุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้บริหารและครู มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้ ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดี ทั้งการให้เป็นผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ทำให้ดู อยู่ให้เป็น การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการพัฒนาคน ให้ดำเนินชีวิตที่ดงาม ลดละ เลิก อบายมุข การถือศีล 5 เป็นต้น ความเป็นกัลยามิตรต่อศิษย์และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น โรงเรียนวิถีพุทธคือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษานั้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้ พัฒนา การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิตลักษณะจุดเน้น โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญคือการนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโมสะ) ที่เป็นกัลยามิตรในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัย

ในการดำเนินชีวิตที่ดำรงสำหรับตนและสังคมสมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ดั่งมั่นเข้มแข็งและสงบสุขและปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหา ที่แบบคาย (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความพากเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วย ไตรสิกขานี้

สถานศึกษา อันประกอบด้วยผู้บริหาร ครูอาจารย์ ตลอดจนบุคลากรในวงการศึกษาและกว้างออกไปทั่วถึงชุมชนและสังคมทั้งหมดล้วนเป็นกัลยาณมิตร ที่ช่วยกันชักนำส่งเสริมกล่อมเกลา ให้เด็กนักเรียนใช้กลไกแห่งโยนิโสมนสิการ ความรู้ ความคิดของตนขับเคลื่อนตัวเองให้ก้าวไปในวิถีแห่งไตรสิกขา ซึ่งการดำเนินการในโรงเรียนวิสุทธิพุทธที่ชัดเจน มีประสิทธิภาพ จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550) โดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนสร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญา เข้าใจในหลักการ และวิธีดำเนินการบริหารจัดการร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุน โดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุน และเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550, 21)

มหาเถรสมาคมสนับสนุนโรงเรียนวิสุทธิพุทธ

ต่อมามีการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ทั้งฝ่ายธรรมยุตและมหานิกาย พร้อมผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ที่ห้องประชุมกระทรวงศึกษาธิการ มีสมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นประธาน ดร.สิริกร มณีรินทร์ ได้กล่าวขอความอนุเคราะห์พระสังฆาธิการให้การสนับสนุนโรงเรียนวิสุทธิพุทธ นอกจากนี้ ที่ประชุมยังได้กำหนดแนวทางในการอบรมพระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน โดยมีเจ้าคณะภาคทุกภาคเป็นเจ้าภาพหลัก มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้ประสานงาน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามมติมหาเถรสมาคมเรื่องการจัดอบรมครูสอนพระพุทธศาสนา (การประชุมพระสังฆาธิการประจำปี, 2545, 38)

โครงการโรงเรียนวิสุทธิพุทธ ทำให้คณะสงฆ์มีโอกาสดีมากเพราะทางฝ่ายบ้านเมืองได้เปิดโอกาสให้เข้าไปสอนและอุปถัมภ์โรงเรียนวิสุทธิพุทธ เพราะถ้าโรงเรียนวิสุทธิพุทธประสบความสำเร็จ โดยมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการมากขึ้นและไม่ได้ทำกันชั่วคราวแบบไฟไหม้ฟางแล้ว เด็กและเยาวชนไทยก็จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี เมื่อมองในมุมนี้กิจการของโรงเรียนวิสุทธิพุทธ ก็จะเป็นช่องทางที่สำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้เดือนคณะสงฆ์ในที่ประชุมหลายครั้งว่า โรงเรียนวิสุทธิพุทธเปิดโอกาสอย่างยิ่งให้พระสงฆ์ได้พิสูจน์ฝีมือในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชน สมัยก่อนพระสงฆ์ต้องไปขอสอนเด็กและเยาวชนตามโรงเรียนต่างๆ แต่เมื่อถึงวันนี้ โรงเรียนมานิมนต์ถึงวัดเพื่อให้พระสงฆ์ไปช่วยสอน โรงเรียน

วิธิพุทธ พระสงฆ์ต้องตื่นตัวและเตรียมพร้อมเพื่อช่วยให้โรงเรียนวิธิพุทธประสบความสำเร็จ ถ้าพระสงฆ์ไม่แสดงฝีมือในครั้งนี้อาจเท่ากับตรึงไฟขบวนสำคัญทีเดียว

สมเด็จพระพุทธอาจารย์ในฐานะประธานกรรมการมหาเถรสมาคมได้เสนอที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณาให้การสนับสนุนโรงเรียนวิธิพุทธ มหาเถรสมาคมพิจารณาแล้วมีมติให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิธิพุทธ มติมหาเถรสมาคมนี้ อธิบายลักษณะโรงเรียนวิธิพุทธไว้ชัดเจนน่าสนใจ จึงขอคัดมาให้อ่านดังต่อไปนี้

สมเด็จพระพุทธอาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมปรารภว่า “กระทรวงศึกษาธิการได้มีโครงการโรงเรียนวิธิพุทธซึ่งหมายถึงโรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนา ผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิธิพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่แต่เดิมมาที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม 3 ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน สูการพัฒนาที่สมบูรณ์ได้”

โรงเรียนวิธิพุทธกับโรงเรียนระบบปกติทั่วไป

คำว่าวิถีก็คือมรรคหรือแนวทาง วิธิพุทธจึงหมายถึงแนวทางการดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ (Buddhist Way of Life) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแบบชาวพุทธ ถ้าจะถามว่าหลักธรรมอะไรเป็นเครื่องแสดงถึงวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ คำตอบก็คือมรรคมุ่งค์แปดเป็นวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ มรรคมุ่งค์แปดสรุปลงในไตรสิกขาได้ดังนี้

1. สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นอริศีลสิกขา (ศีล)
2. สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นอริจิตตสิกขา (สมาธิ)
3. สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นอริปัญญาสิกขา (ปัญญา)

ดังนั้นวิธิพุทธจึงหมายถึงการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โรงเรียนวิธิพุทธหมายถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา 4 คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิธิพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร นั่นคือมีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกันกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือโรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา

ดังนั้นผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่กิน อยู่ ดู และ ฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน

สรุปว่าโรงเรียนวิสุทธิพุทธต้องฝึกอบรมผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู และ ฟัง เป็น คำว่า “เป็น” ในกรณีนี้หมายถึงกิน อยู่ ดู และ ฟัง ตามหลักไตรสิกขานั้นเองเมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนา ดังกล่าวมาแล้ว ผลที่ตามมาคือผู้เรียนจะได้รับพัฒนาการทั้ง 4 ด้านไปพร้อมกัน ได้แก่

1. พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา)
2. พัฒนาการทางสังคม (ศีลภาวนา)
3. พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา)
4. พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา)

บางคนอาจตั้งข้อสงสัยว่า เนื่องจากพัฒนาการทั้ง 4 ด้านถือเป็นเป้าหมายของโรงเรียน โดยปกติทั่วไปอยู่แล้ว ดังที่เราักได้ยินกันมาเสมอๆ ว่าการศึกษาไทยมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ถ้าโรงเรียนวิสุทธิพุทธก็กำหนดให้พัฒนาการทั้ง 4 ด้าน เป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาเหมือนกันแล้ว โรงเรียนวิสุทธิพุทธก็ไม่ต่างจากโรงเรียนปกติทั้งหลายคำตอบชัดเจนในเรื่องนี้ปรากฏในมติมหาเถรสมาคมที่อ้างมาแล้วข้างต้นว่า “โรงเรียนวิสุทธิพุทธ” หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ

โรงเรียนวิสุทธิพุทธเหมือนกับโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่เน้นพัฒนาการ 4 ด้าน ของผู้เรียน เป็นเป้าหมาย ดังนั้น ผู้เรียนในโรงเรียนวิสุทธิพุทธก็ต้องศึกษาวิชาสามัญและวิชาชีพเหมือนผู้เรียนโรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่โรงเรียนวิสุทธิพุทธจะถือว่าพัฒนาการ 4 ด้าน เป็นเป้าหมายแบบบูรณาการที่จะต้องพัฒนาไปพร้อมกันทุกด้านโดยไม่แยกเป็นส่วนๆ เหมือนโรงเรียนระบบปกติทั่วไป เราจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาในโรงเรียนระบบปกติทั่วไปบางแห่งจะเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง แต่ไม่ดีบางแห่งจะเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนดีแต่ไม่เก่ง บางแห่งจะเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนเก่งและดี แต่ไม่มีความสุข โรงเรียนวิสุทธิพุทธจะเน้นเป้าหมายแบบบูรณาการคือให้ผู้เรียนเป็นคนทั้งเก่งทั้งดี และทั้งมีความสุข

คำว่า “เป้าหมายแบบบูรณาการ” ในกรณีนี้ หมายความว่า นอกจากความเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขจะเป็นคุณลักษณะที่ต้องไปด้วยกันอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว คุณลักษณะทั้ง 3 ประการยังมีปฏิสัมพันธ์แบบเกื้อหนุนส่งเสริมกันและกันอีกด้วย เช่น การเป็นคนดีด้วยศีลจะทำให้มีวินัยในการเรียน ผลที่ตามมาคือเรียนเก่งขึ้น การเป็นคนมีความสุขด้วยสติและสมาธิจะทำให้ตั้งใจเรียนและเรียนเก่งขึ้น การเป็นคนเรียนเก่งด้วยปัญญาจะทำให้เป็นคนดีที่ไม่เห็นแก่ตัว

พุทธศาสนากับการพัฒนาการศึกษา

แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาการศึกษาสมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ความรู้ต่างๆ สู่ประชาชนสังคมไทย จึงเป็นสังคมที่อาศัยหลักพุทธธรรมมาใช้เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติตนมาช้านานแล้ว จนกระทั่งพระพุทธศาสนากลายเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรมของคนไทย แต่หลังจากที่ประเทศไทยได้พัฒนาประเทศตามประเทศที่เจริญทางด้านวัตถุ โดยหันหลังให้กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สังคมไทยจึงมีมลภาวะและสัญญาณแห่งการเสื่อมถอยขึ้นทุกขณะ ไม่ว่าจะเป็นอาชญากรรม ความทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาด้านยาเสพติด ยกพวกตีกัน และความขาดแคลนทางศีลธรรม ปัญหาทางสังคม ที่เกิดขึ้นและเพิ่มทวีความรุนแรงอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่าสังคมไทยจำเป็นต้องนำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมอย่างเร่งด่วนให้สังคมรอดพ้นจากความพินาศทางศีลธรรมเพื่อให้สมาชิกของสังคมได้รับการพัฒนาในทุกๆ ด้าน แนวคิดที่จะนำเอาหลักพุทธธรรมมาพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนตนและเพื่อส่วนรวมนั้นท่านพุทธทาสกล่าวว่าจะจัดการศึกษาให้มิสิ่งที่เรียกว่า บรมศึกษา ให้เด็กรู้ว่าจะเกิดมาทำไมซึ่งนั่นหมายถึงได้รวมเอาเรื่องบรมธรรมเข้าไปไว้ในหลักสูตรของการศึกษาให้เด็กรู้จักความกตัญญูต่อพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า พรหมมาติมาตปิโตร บิดา มารดา คือ พรหมของลูก ดังนั้นการศึกษาไม่ใช่มีเป้าหมายหลักเพื่อการมีชีวิตรอดอย่างเดียว แต่ต้องกำจัดเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์เพื่อให้มนุษย์มีสิ่งที่ดีที่สุด นั่นคือบรมธรรม

พระเทพกวี (อ้างถึงใน ทศนีย์ สิริสุวรรณ, 2545, 21) แห่งวัดป่าดาราภิรมณ์ จังหวัดเชียงใหม่ ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจไว้ว่า พระสงฆ์ไม่สามารถมุ่งสอนแต่ธรรมเพียงอย่างเดียวเพราะพระพุทธศาสนามีหลักการมากมายแต่การปฏิบัตินั้นมีน้อย ดังนั้นนอกจากพระสงฆ์จะพัฒนาจิตใจและอบรมสั่งสอนประชาชนแล้ว พระสงฆ์ควรจะทำให้การพัฒนาด้านวัตถุเสริมแก่ประชาชนด้วยท่านจึงได้กำหนดหลักในการทำงานไว้ 4 ประการดังนี้คือ ส่งเสริมกสิกรรม มุ่งสอนวิทยา ดำรงศาสนา พัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งพยายามทำความเข้าใจต่อการพัฒนาที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านให้ได้คือการปรับปรุง แก้ไขและประสานสิ่งเก่าและสิ่งใหม่เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

จากแนวความคิดเกี่ยวกับการนำพุทธศาสนามาพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมดังกล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่จำเป็นของสังคมอันจะขาดไม่ได้ แม้จะถูกกระทบกระเทือนหรือตกต่ำในบางคราวทั้งนี้เพราะชีวิตมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยวัตถุประการเดียว วัตถุไม่สามารถสนองตอบความต้องการที่ไม่รู้จักจบสิ้นของมนุษย์ คุณค่าทางจิตใจจึงยังคงมีความหมายยิ่งสภาพสังคมมีลักษณะผันผวนเต็มไปด้วยความขัดแย้งและจะทวีความรุนแรงในการตัดสินใจขัดแย้งก่อให้เกิดทางสภาวะอันไม่พึงปรารถนาจนทำให้ประชาชนมีความคิดเห็นร่วมกันที่จะต้อง

ทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ไขสภาวะดังกล่าว ดังนั้น ศาสนาจึงถูกหยิบยกขึ้นมาในฐานะที่เป็นแกนกลางของจิตใจ เป็นกรอบแห่งความประพฤติของประชาชนในสังคมและการที่พระพุทธศาสนา มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม พระสงฆ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนในการที่จะนำหลักพุทธธรรมมาเผยแผ่และพัฒนาสังคม ตลอดจนควรที่จะมีหน้าที่ในการพัฒนาสังคมด้วยเพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมให้มากขึ้น ดังเช่นในอดีตที่วัดและพระมีความหมายและมีคุณค่าต่อสังคมมาก

ซึ่งได้สรุปหลักการสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินงานตามโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลามาจากคำสอนของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรคสภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไปสู่คุณค่าเมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็น โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึง ความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า อาทิเช่น

1. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่นๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคน ดี เก่ง และมีสุขพร้อมๆ กันที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

2. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบอีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

3. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อนักเรียน

4. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่มชีวิตส่วนพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธกลมเกลียว

5. โรงเรียน โดยครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียนเป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดีขึ้นเรื่อยๆ ขึ้นได้

วิถีปฏิบัติแนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม ก้าวอย่างทีละขั้นจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งสี่ สมาส ปิณญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการ บนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทัน และจัดการได้ในลักษณะที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น โดยนำหลักการสี่ สมาส ปิณญา มาบูรณาการเข้ากับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้ง 5 ด้าน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรมที่สูงขึ้น ไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ดังที่เป็นข่าวอยู่ทุกวัน และส่งผลถึงความสงบเรียบร้อยภายในประเทศชาติ จะทำให้ทุกคนในประเทศอยู่อย่างมีความสุข

มิติในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

วิบูลย์ แมนสิดิต (2552) กล่าวถึงมิติในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่ากระทรวงศึกษาธิการที่กลับมาสนใจในการจัดการเรียนรู้ตามแนวโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ จึงเป็นสิ่งที่ดีที่จะทำให้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยกลับมา และช่วยผลักดันแนวทางการปฏิรูปการศึกษาให้เคลื่อนไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นแนวทางการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา 2 คือหลักสี่ สมาส และปัญญานั้น ไม่ใช่ของใหม่แต่อย่างใดหากแต่เป็นมรดกทางสังคมไทยที่มีอยู่แต่เดิมสถานศึกษา จึงเป็นฐานการผลิตที่สำคัญที่สุด ในการบริหารจัดการศึกษาเพื่อให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายการศึกษาดังกล่าว ผู้อำนวยการสถานศึกษา จะบริหารโรงเรียนวิถีพุทธไปสู่คุณภาพและประสิทธิภาพได้นั้น ควรทบทวนทำความเข้าใจวิถีพุทธอย่างถ่องแท้ชัดเจนก่อนนำไปบริหารจัดการในโรงเรียนจากประเด็นหลักต่างเช่นวิถีพุทธคืออะไรมีกระบวนการ อย่างไรมุ่งให้เกิดขึ้นกับใคร ใครได้ ได้ไปอย่างไร ได้ไปทำอะไร กรอบที่จัดไว้เป็นแนวทางว่า เด็กกิน อยู่ ดู

และฟังเป็นอย่างดีเป็นผู้มีศีล มีสมาธิและมีปัญญานั้น ได้รับการปลูกฝังให้เกิดขึ้นได้ชัดเจนและมีระบบปรากฏผลออกมาอย่างมีคุณภาพแล้วหรือยัง และจะอย่างไร เป็นต้น

อีกอย่างหนึ่งที่จะได้อินผู้บริหารแสดงแนวคิดในการบริหาร โรงเรียนวิถิปุทธว่าเป็นเรื่องของครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาบ้าง เป็นเรื่องของกลุ่มสาระสังคมศึกษาบ้าง และแม้กระทั่งเน้นให้เฉพาะรายวิชาพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่ถือว่าเป็นวิถิปุทธ ซึ่งเป็นการสร้างความหนักใจแก่ครูผู้ได้บังคับบัญชาที่จำเป็นต้องรับไป และบางครั้งก็ดำเนินไปอย่างเดียวการหากัลยาณมิตรที่จะอาสาช่วยแบ่งเบาบ้าง เท่ากับการผู้บริหารไม่มีความชัดเจนในแนวคิดแล้ว และเท่ากับการเสียโอกาสของนักเรียนในการได้รับประสบการณ์ที่ผิดพลาดไปด้วย

สถานศึกษาที่ผู้อำนวยการมีความเอาใจใส่ดีก็จะเป็นผู้นำ ผลักดันและส่งเสริมด้วยวิธีการที่หลากหลาย ก็ถือว่านักเรียนในโรงเรียนแห่งนั้นก็ได้พบกับโอกาสที่ดี และเป็นที่น่าสังเกตว่าส่วนมากก็จะเป็นการนำเอากิจกรรมทางศาสนาต่างๆ มาดำเนินการไม่ว่าจะเป็น ขนบประเพณีของชาวพุทธ การฝึกสมาธิ การอบรมจริยธรรมคุณธรรม การเข้าวัดฟังธรรม ลานธรรมลานพุทธ ฯลฯ ซึ่งก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ดีที่ได้จัดประสบการณ์ปลูกฝังแก่เด็ก แต่สิ่งดังกล่าวถือว่าเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร หากจะมองไปที่กระบวนการผลิตนักเรียน คือการจัดประสบการณ์ตามกลุ่มสาระหลักสูตรที่บูรณาการหลักไตรสิกขามาใช้หรือการศึกษาด้วยการมีศีล มีสมาธิและมีปัญญานั้นได้ดำเนินการอย่างไร อาจจะยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจน และได้สาระพอ สิ่งนี้เองที่ถือเป็นหัวใจของไตรสิกขา เพราะเป็นการบูรณาการอย่างครบวงจร ดังนั้นการดำเนินงานวิถิปุทธในสถานศึกษาสู่คุณภาพและประสิทธิภาพควรศึกษาทำความเข้าใจใน เรื่องต่อไปนี้คือ มิติวิถิปุทธในสถานศึกษากระบวนการบริหารจัดการศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถิปุทธ

ด้านมิติวิถิปุทธในสถานศึกษา

ซึ่งเป็นมุมมองที่มองวิถิปุทธตามหลักเหตุและผลเฉพาะ โดยแต่ละมิติจะมีกรอบแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป การจำแนกภาพของวิถิปุทธออกมาเป็นมิติ เป็นการกำหนดมุมมองของการจัดกระบวนการบริหารจัดการในสถานศึกษาตามมุมมองนั้น เปรียบเทียบกับมิติด้านภารกิจของการบริหารโรงเรียนที่มีการจัดโครงสร้างการบริหารออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่ 1) ฝ่ายวิชาการ 2) ฝ่ายบริหารบุคคล 3) ฝ่ายการเงินและบัญชี และ 4) ฝ่ายบริหารทั่วไป บางแห่งอาจจัดเป็นมิติที่ 5 คือ ฝ่ายกิจการนักเรียน ก็ได้ขึ้นอยู่กับภารกิจและศักยภาพของสถานศึกษา แต่ละฝ่ายก็คือเจ้าภาพงานของโรงเรียน การกำหนดมุมมองในวิถิปุทธ มีจุดประสงค์สำคัญคือ การหาเจ้าภาพ เมื่อเจ้าภาพหลักคือผู้อำนวยการสถานศึกษา จะต้องหาเจ้าภาพงานของวิถิปุทธตามมุมมองที่พบในที่นี้หากจะวิเคราะห์และคิดง่ายๆ จะพบมิติวิถิปุทธ อยู่อย่างน้อย 2 มิติ คือ 1) มิติด้านวิชาการ 2) มิติด้านกิจกรรมดังนี้

1. มิติด้านการวิชาการ

เป็นมิติด้านวิชาการ คือ การจัดศึกษาเล่าเรียนจากการเรียนการสอนตามเนื้อหาสาระของหลักสูตรสถานศึกษา เป็นการนำเอาหลักไตรสิกขาเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ของครูและนักเรียน ทุกกลุ่มสาระทั้ง 8 กลุ่มสาระ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามที่กำหนด เน้นการแสวงหาความรู้ ให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีการแสวงหาความรู้อย่างไม่หยุดนิ่งภายใต้ หลักของศีล สมาธิและ ปัญญา เข้าภาพตามมิตินี้ คือ ฝ่ายวิชาการ ที่จะนำไปกำหนดแนวทาง วางแผน การสนับสนุน ส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนการสอน การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา พัฒนาครู พัฒนา ผู้เรียน และการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานทางด้านวิชาการต่อไป

2. มิติด้านกิจกรรม

หมายถึง กิจกรรมในชีวิต ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ของชาวพุทธที่นำมาจัดและบูรณาการในสถานศึกษา ได้แก่ กิจกรรมการทำบุญ กิจกรรมวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมตามประเพณี 12 เดือน กิจกรรมตามประเพณีต่างๆ ได้แก่ งานบวช งานผ้าป่า งานกฐิน งานวันสงกรานต์ การรักษาศีล และจนถึงการทำนุบำรุงศาสนสถาน ปุชนิยสถานและวัดดู และอื่นๆ มิติด้านกิจกรรม ก็จะพบเข้าภาพได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งเข้าภาพควรเป็น หน้าที่ฝ่ายบริหารทั่วไป หรือฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและกิจการนักเรียน และหมวดวิชาสังคม ศึกษา ที่จะรับไปดำเนินการ เช่น การวางแผน และกำหนดปฏิทินการทำงานประจำปี และแสวงหา แนวทางสู่ความสำเร็จต่างๆ ต่อไป ได้แก่ การระดมทรัพยากร การตั้งคณะทำงาน ตลอดจนหา วิธีการจัดกิจกรรมที่เป็นระบบในสถานศึกษา เพื่อให้กิจกรรมวิถีพุทธที่มีความสัมพันธ์กับชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพตลอดทั้งปีและอย่างต่อเนื่อง

เน้นกิจกรรมการดำรงชีวิตจากรากฐานวิถีพุทธเป็นสื่อนำทาง คือการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น หรืออย่างมีศีล มีสมาธิและมีปัญญาข้อดีของการจำแนกมิตีวิถีพุทธในการดำเนินงาน จะส่งผลที่เป็น ประโยชน์ในการบริหารงาน เพราะ

- 1) ช่วยต่อการกำหนดเข้าภาพงาน เพื่อจะรับผิดชอบกำหนดภารกิจ พรรณนางาน
- 2) ไม่เกิดความขัดแย้งในการทำงาน เพราะต่างคนมีมติในการทำงานของตน ไม่ซ้ำซ้อนกัน
- 3) สามารถประสานประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนที่จะส่งผลแก่ ผู้เรียนบูรณาการ และต่อเนื่อง

กระบวนการบริหารจัดการศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ

กระบวนการบริหารจัดการ ของโรงเรียนและเข้าภาพแต่ละด้าน อาจใช้วงจรการพัฒนาสู่ คุณภาพคือ PIER ได้แก่ การวางแผน (Planning) การนำไปปฏิบัติตามแผน (Implementation) การวัด

และประเมินผล (Evaluation) และการทบทวน (Revision) รูปแบบ PIER จะมีจุดเด่น คือ มีขั้นตอนที่กะทัดรัด และครบถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนสุดท้ายคือการทบทวน ที่มักถูกละเลยและไม่ให้ความสำคัญ ทั้งที่การดำเนินงานแต่ละกิจกรรมมักจะมีจุดเด่นจุดด้อย ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ ที่มีคุณค่าในการวางแผนเพื่อการพัฒนาสู่คุณภาพและมาตรฐานในอนาคต

ความเป็นมาในการจัดการศึกษาของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดนครศรีธรรมราช

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีจำนวน 9 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลวัดเสมาเมือง โรงเรียนวัดจันทนสงเคราะห์ โรงเรียนวัดกุฎี โรงเรียนวัดท้าวราษฎร์สงเคราะห์ โรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิชัยม โรงเรียนอนุบาลวัดใหม่ไทยเจริญ โรงเรียนฉะเชิงเทราวิศิษฐ์ โรงเรียนอนุบาลวัดอินทารามสงเคราะห์และโรงเรียนนาคามพิทยาคม (รายงานการประชุมสามัญประจำปีการศึกษา 2554 กลุ่มโรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนา) มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชน ที่ขาดทุนทรัพย์ในการจัดการศึกษาและส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นที่ตั้งและมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์กล่าวคือ “เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข” พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) 2552, 15) จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาระบบและกระบวนการที่สอดคล้องต่อการบริหารจัดการทั้งการประกันคุณภาพการศึกษา ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และสอดคล้องกับมาตราที่ 6 ที่กล่าวไว้ว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีการดำเนินการเรียนการสอนโดยได้รับเงินอุดหนุน 100%จากรัฐบาล เปิดสอนระดับอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลายเพื่อมุ่งเน้นช่วยเหลือด้านการเรียนการสอนให้แก่พระภิกษุ สามเณรรวมถึงเด็กนักเรียนชายหญิง โดยไม่กีดกันศาสนาที่มีฐานะยากจนและบุคคลที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ให้เข้ามาเรียนโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆทั้งสิ้นรวมไปถึงปลูกฝังให้เยาวชนไทยมีคุณธรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550, 16) โดยได้สอนได้เข้าร่วมโครงการวิถีพุทธ ได้ดำเนินการตามแนวที่สำนักงานการศึกษาได้จัดอบรมและได้นำแนวทางการดำเนินงานมาประยุกต์ ให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน เน้นการมีส่วนร่วมกับทุกฝ่าย โดยมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องทราบผลการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะต่างๆ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนสังกัดโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดนครศรีธรรมราช

ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ วิถีธรรม สำหรับโรงเรียนที่เข้าร่วมศึกษา
ได้ดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธตาม 8 ขั้นตอนดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550)

ขั้นที่ 1 สร้างความตระหนักและความเข้าใจ

ขั้นที่ 2 ประเมินตนเองตามสภาพจริงของครูและผู้บริหาร

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลและประชุมตัดสินใจพัฒนาร่วมกัน

ขั้นที่ 4 ลงมือปฏิบัติ / ดำเนินโครงการหรือกิจกรรม

ขั้นที่ 5 ประเมินตนเองระหว่างการดำเนินงาน

ขั้นที่ 6 ลงมือปฏิบัติ/ปรับปรุงแก้ไข

ขั้นที่ 7 รวบรวมข้อมูลและสรุปผล

ขั้นที่ 8 รายงานผลและนำไปเป็นข้อมูลพัฒนา

ขั้นที่ 1 สร้างความตระหนักและความเข้าใจ

วิธีดำเนินงาน

1. จัดประชุมชี้แจง ครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และพระภิกษุ
สงฆ์ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจที่ตรงกัน และร่วมมือกันดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ (เป็นการ
ประสานระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน)

2. ส่งครูเข้ารับการอบรมแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

3. เชิญวิทยากรมาให้ความรู้คณะครู ผู้ปกครอง

4. คณะครู บุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา และผู้แทนผู้ปกครองนักเรียน ร่วมกัน
ศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหา อุปสรรค มีจุดแข็ง จุดอ่อนอะไรบ้าง สภาพความต้องการในการพัฒนา
คุณภาพนักเรียน

ขั้นที่ 2 ประเมินตนเองตามสภาพจริงของครูและผู้บริหาร

วิธีดำเนินงาน

1. เมื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจตรงกันแล้ว โรงเรียนจึงดำเนินการประเมินตนเอง
โดยใช้แบบประเมินสอบถามข้อมูลจากครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาและนักเรียน
ตามตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ 4 ด้านคือ

1.1 ด้านปัจจัยนำเข้า “บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี”

1.2 ด้านกระบวนการ “ด้านการเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา”

1.3 ด้านผลผลิต “พัฒนาการ ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา 4)”

1.4 ด้านผลกระทบ “บวรได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ”

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลและประชุมตัดสินใจพัฒนาร่วมกัน

วิธีดำเนินงาน

1. คณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนร่วมกันวิเคราะห์ผลการประเมินว่าตัวชี้วัดใดมีปัญหาไม่เป็นไปตามความต้องการ หรือตัวชี้วัดใดจะต้องพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น แล้วสรุปภาพรวมของปัญหาและความต้องการ เพื่อกำหนดแนวทางพัฒนาและแก้ปัญหา

2. คณะกรรมการดำเนินงานร่วมกันนำสภาพปัญหาและความต้องการมากำหนดแนวทางในการพัฒนาและแก้ปัญหา โดยกำหนดเป้าหมายให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ การพัฒนาโรงเรียน แผนปฏิบัติงาน และโครงการโรงเรียนวิถีพุทธให้ชัดเจน

3. ประชุมผู้เกี่ยวข้องกำหนดโครงการ กิจกรรม ร่วมกันพิจารณาและกำหนดกิจกรรมที่จะปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างและพัฒนาให้นักเรียนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธรวมทั้งแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบแต่ละกิจกรรม เพื่อดำเนินงานให้เป็นไปตามโครงการที่กำหนดขึ้น

4. แต่งตั้งคณะกรรมการประกอบด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการดำเนินงาน รับผิดชอบแต่ละกิจกรรม คณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครองและครู คณะกรรมการเครือข่ายนักเรียน

ขั้นที่ 4 ลงมือปฏิบัติ/ดำเนินโครงการหรือกิจกรรม

วิธีดำเนินงาน

1. คณะกรรมการดำเนินงานทุกฝ่าย ผู้ที่รับผิดชอบแต่ละกิจกรรม ร่วมดำเนินการตามแผนปฏิบัติงานที่กำหนดไว้อย่างต่อเนื่อง โดยร่วมกันดำเนินงานตามแนวทางการจัดสภาพโรงเรียนวิถีพุทธ 5 ด้าน และใช้คู่มือการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่โรงเรียนจัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวดำเนินงานดังนี้

ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ดังนี้ ชุมนุมพระพุทธรูปเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่หน้าประตูโรงเรียน ห้องจริยะเพื่อใช้ในการบริหารจัดการ เจริญภาวนา ตกแต่งบริเวณห้องเรียน อาคารเรียนให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้เคียงธรรมชาติชวนให้มีใจสงบ และส่งเสริมสร้างปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

โรงเรียนได้จัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือในโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิและปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือ

วัฒนธรรมของการ กิน อยู่ คู่ พัง ด้วยสติสัมปชัญญะเพื่อเป็นไปตามคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

1) กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์

กิจกรรมหน้าเสาธง

- รำลึกถึงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- รุ่งอรุณอุ่นไอรธรรม
- สวัสดิ์

2) กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน

- เดินแถวขึ้นชั้นเรียน
- โฮมรูม
- นั่งสมาธิ
- รับประทานอาหาร
- นั่งสมาธิ 5 นาทีก่อนบ่าย
- รักการอ่าน
- ขงหายได้กิน

3) กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

- สวดมนต์ก่อนกลับบ้าน
- เดินแถวกลับบ้าน

4) กิจกรรมประจำสัปดาห์

- สวดมนต์ไหว้พระทุกวันศุกร์
- พุทธศาสนสุภาษิต
- ฟังธรรมตลอดกาล

5) กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

- วันวิสาขบูชา
- วันอาสาฬหบูชา
- วันมาฆบูชาผ้าป่าความดี
- วันเข้าพรรษา
- วันแม่แห่งชาติ
- วันลอยกระทง
- แห่ผ้าขึ้นพระธาตุ

6) กิจกรรมพิเศษ

- ออมสินบุญ
- เศรษฐิน้อย
- ตักบาตรทุกวันพระ
- ขยะชุมชน
- ธนาการความดี
- แปลงกระดาษหนังสือพิมพ์ให้เป็นทุน
- นิทานธรรมะสอนใจ
- ตลาดนัดชุมชน
- โรงเรียนสีขาว
- จดเกล้าเพื่อการศึกษาของลูก
- ค่ายอบรมจริยธรรม
  - * บวชนกขัมมบารมี
  - * บวชชีพรามณ์
- บรรพชาสามเณรหมู่ภาคฤดูร้อน
- การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- สานสัมพันธ์บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน
- สานสัมพันธ์ สายใยรักแห่งครอบครัวตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ
- ศึกษาดูงานตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ

ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ การสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

- หลักสูตรสถานศึกษามีการดำเนินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อมๆ กัน
- จัดเนื้อหาสาระและหน่วยการเรียนรู้ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ ทั้งในกลุ่มสาระเดียวกันและต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้
- การจัดการเรียนในแต่ละแผนการเรียนรู้ต้องสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมทุกครั้ง
- ประสานร่วมมือกับวัด / คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ทั้งสาระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ

1) กิจกรรมเสริมเนื้อหาหลักสูตรประกอบด้วย

- การเรียนรู้วิถีพุทธระดับชั้นอนุบาล
- การบูรณาการวิถีพุทธสู่กลุ่มสาระการเรียนรู้
- เรียนจริยกับพระอาจารย์
- เรียนพุทธศาสนวันอาทิตย์
- เรียนธรรมศึกษา
- ผลิตสื่อหนังสือเล่มเล็กตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ
- ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่จัดมีลักษณะ “สอนให้รู้ทำให้ดูอยู่ให้เห็น”

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่จัดมีลักษณะ “สอนให้รู้ทำให้ดูอยู่ให้เห็น”

โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาคนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใดและเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น การกิน อยู่เป็น เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ การดู ฟัง เป็น เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์และให้กำลังใจ ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของความเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเมตตากรุณาต่อกัน ระหว่างครูต่อครู ครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อนักเรียน ครูต่อผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลดละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

ด้านการบริหารจัดการ

1) กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์การพัฒนา และแผนปฏิบัติงานประจำปี

2) แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานร่วม 3 ฝ่าย ได้แก่ บ้าน วัด และ โรงเรียน (บวร)

3) ตั้งคณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครองและครู กรรมการเครือข่ายนักเรียน

4) ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัดและชุมชนเพื่อช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาและพัฒนาผู้เรียน

ทุกด้าน

5) นิเทศ กำกับ ติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

6) ตรวจสอบ ประเมินผลและรายงานผลการดำเนินงานเพื่อเผยแพร่ผลงานต่อ

สาธารณชน

ขั้นที่ 5 ประเมินตนเองระหว่างการดำเนินงาน

วิธีดำเนินงาน

1. บันทึกรายละเอียดต่างๆ ระหว่างดำเนินโครงการผู้รับผิดชอบกิจกรรมและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ บันทึกผลการดำเนินงานด้านต่างๆ ระหว่างดำเนินงาน เพื่อทราบความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นและร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นๆ
2. ผู้เกี่ยวข้องนิเทศติดตามแบบกัลยาณมิตร ผู้อำนวยการโรงเรียนและคณะกรรมการนิเทศของโรงเรียนร่วมกันนิเทศ ติดตาม กำกับ และให้คำปรึกษาแนะนำ ระหว่างการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

ขั้นที่ 6 ลงมือปฏิบัติ/ปรับปรุงแก้ไข

วิธีดำเนินงาน

1. คณะกรรมการดำเนินงานนำผลการประเมินแต่ละกิจกรรม เสนอต่อคณะกรรมการสถานศึกษา และผู้แทนผู้ปกครองนักเรียน เพื่อรับทราบผลการดำเนินงาน ปัญหา และอุปสรรคการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม เพื่อร่วมพิจารณาหาแนวทางดำเนินงาน
2. ประเมินผลโครงการกิจกรรมต่างๆ รับผิดชอบและคณะกรรมการดำเนินงาน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมกันประเมินผลโครงการและกิจกรรมที่กำหนดขึ้น ว่าดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ แต่ละโครงการกิจกรรมมีปัญหาอุปสรรคใด ผลของการดำเนินงานเป็นอย่างไร
3. ประเมินตนเองหลังเสร็จสิ้นทุกโครงการ คณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธของโรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ร่วมกันประเมินผลสำเร็จของการดำเนินงานเมื่อสิ้นปีการศึกษา โดยประเมินตามตัวชี้วัดการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธ เปรียบเทียบความก้าวหน้าก่อนและหลังดำเนินโครงการ
4. ร่วมกันปรับปรุงและพัฒนาในส่วนที่บกพร่องหรือมีปัญหาที่จะทำให้กระบวนการดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จ หรือมีปัญหาอุปสรรคทั้งระหว่างดำเนินงาน และเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงาน นำปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นมาร่วมกันปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

ขั้นที่ 7 รวบรวมข้อมูลและสรุปผล

วิธีดำเนินงาน

1. รวบรวม สรุปผล นำเสนองานจัดทำเอกสารรายงานสรุปผลการดำเนินงานโดยภาพรวม และนำเสนอผลการดำเนินงานต่อผู้รับผิดชอบ ผู้เกี่ยวข้องและหน่วยงานต้นสังกัด
2. นำผลงานเผยแพร่ จัดทำรูปเล่มและสรุปย่อผลการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธแก่โรงเรียนอื่นๆ หน่วยงานทางการศึกษาอื่นๆ กลุ่มโรงเรียน และผู้สนใจทั่วไป

ขั้นที่ 8 รายงานผลและนำไปเป็นข้อมูลพัฒนา

วิธีดำเนินงาน ตามขั้นตอนข้างต้นคาดว่าผลที่ได้รับเกิดขึ้นกับทุกฝ่ายดังนี้

คาดว่าผลที่ได้รับ

1. ผลที่เกิดขึ้นกับนักเรียน

1.1 นักเรียนมีพฤติกรรมทางด้านคุณธรรม จริยธรรมสูงขึ้น เป็นที่พึงพอใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

1.2 นักเรียนมีสมาธิในการเรียนรู้ รักการเรียนรู้ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน มาเรียนอย่างมีความสุข

1.3 นักเรียนตัวอย่างที่ดีจากนักเรียนที่ได้รับการคัดเลือกเป็นนักเรียนตัวอย่างของโรงเรียน

1.4 นักเรียนมีความภูมิใจในตนเอง พยายามจะทำความดีต่อตนเองและต่อผู้อื่นอยู่เสมอ

1.5 นักเรียนภูมิใจและศรัทธาในตัวครู และโรงเรียนของตนเองมากขึ้น

2. ผลที่เกิดขึ้นกับครูและบุคลากร

2.1 ครูมีความมุ่งมั่นและตั้งใจในการปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างดี

2.2 ครูประพฤติปฏิบัติตนตามแนวทางวิถีพุทธยึดหลักไตรสิกขา ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพ

2.3 ครูมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเอง และแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ

2.4 ครูได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงานชุมชน ผู้บังคับบัญชา และบุคคลทั่วไป

2.5 ครูมีความภูมิใจในวิชาชีพ และภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพของนักเรียน และเกิดผลตามที่มุ่งหวังไว้

3. ผลที่เกิดขึ้นกับผู้ปกครองและชุมชน

3.1 มีความภูมิใจที่เห็นพฤติกรรมนักเรียนเป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม ปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม

3.2 มีความภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน

3.3 เต็มใจ และยินดีเสียสละทั้งทรัพย์สิน วัสดุอุปกรณ์ แรงกาย ถ้าหากโรงเรียนขอความร่วมมือ

3.4 มีความรู้สึกว่าเป็นโรงเรียนเป็นของตนเอง ไม่ใช่หน้าที่ของโรงเรียนอย่างเดียว

3.5 มีครอบครัวตัวอย่างทางคุณธรรม จริยธรรมที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาทำให้เกิดความสุขในครอบครัวตามแนววิถีพุทธ

4. ผลที่เกิดขึ้นกับโรงเรียน

4.1 โรงเรียนมีกระบวนการบริหารจัดการ โรงเรียนดีวิถีพุทธที่สอดคล้องกับแนวทางวิถีพุทธ

4.2 กระบวนการบริหารจัดการโรงเรียนสามารถช่วยให้การพัฒนาคุณภาพนักเรียนด้านความรู้ ทักษะ (เก่ง) คุณธรรม จริยธรรม (ดี) และสุขภาพกาย สุขภาพจิตดี (มีความสุข) เป็นที่น่าพอใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

4.3 กระบวนการบริหารที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ้าน วัด และโรงเรียน) ส่งผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4.4 ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทราบบทบาทหน้าที่ของตนเองชัดเจน สามารถปฏิบัติงานได้ถูกต้อง

5. ผลที่เกิดกับพระสงฆ์ (วัด)

พระสงฆ์พึงพอใจในกิจกรรมายาทของนักเรียน นักเรียนไปทำบุญที่วัดได้ด้วยตนเอง โดยไม่มีผู้ปกครองไปด้วย ภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนานักเรียน และเต็มใจในการเข้าไปสอนพระพุทธศาสนาและธรรมศึกษาในโรงเรียน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

จรง สุขเกษม (2550) ศึกษาเรื่องรูปแบบการบริหารสถานการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการบริหารสถานการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุพรรณบุรี ประกอบด้วย

1. การบริหารวิชาการที่สำคัญๆ คือ ด้านการจัดการหลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดพุทธธรรมและคุณธรรม เพิ่มเติมในวิสัยทัศน์ของหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้สอดแทรกพุทธธรรมคุณธรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ในรายวิชาต่างๆ โดยมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียน ใช้หลักไตรสิกขาผ่านการจัดการเรียนรู้และวิถีชีวิต (การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น) ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการดำเนินงานตามกระบวนการและขั้นตอนทั่วไปมาปรับใช้

2. การบริหารงบประมาณ ที่สำคัญๆ คือ ในด้านการจัดตั้งงบประมาณ มีการกำหนดพุทธธรรมคุณธรรมไว้ในแผนกลยุทธ์โรงเรียน ด้านการบริหารงบประมาณ มีการจัดสรร เบิกจ่ายงบประมาณและรายงานผลตามปกติ ด้านการระดมทรัพยากรและบริหารพัสดุสินทรัพย์ มีการใช้

ทรัพยากรในชุมชนร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้มีประสิทธิภาพและด้านการตรวจสอบติดตามและประเมินผล คือ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้เกี่ยวข้อง เข้ามามีส่วนร่วม

3. การบริหารงานบุคคล ที่สำคัญ ด้านการวางแผนและการสรรหา มีการกำหนดให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นแกนหลักในการดำเนินงาน โดยมีการจัดหาที่ปรึกษา เช่น พระภิกษุ คฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิมาเสนอแนะ ด้านการพัฒนาบุคลากรและวินัย มีการพัฒนาบุคลากรและวินัย มีการพัฒนาบุคลากรตามจรรยาบรรณวิชาชีพครูโดยบูรณาการให้สอดคล้องกับวิถีพุทธมุ่งหวังให้เกิดคุณลักษณะผู้บริหาร โรงเรียน ครู เป็นแบบอย่างที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร ด้านการสร้างกำลังใจ มีการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ครูและบุคลากรภายนอกที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลทั่วไปและด้านการประเมินบุคลากร มีการให้ผู้เรียนเพื่อนครู ผู้บริหาร โรงเรียน มีส่วนร่วมในการประเมินผลการปฏิบัติงาน

4. การบริหารทั่วไปที่สำคัญๆ คือ ด้านการดำเนินงานกิจกรรมนักเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนมีส่วนร่วมโดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการดำเนินชีวิตของผู้เรียนเน้นที่ปฏิบัติตามคุณธรรมในครอบครัวไทย ด้านการพัฒนาอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม มีการสร้างบรรยากาศ อาคารสถานที่ ห้องเรียน สภาพแวดล้อมทางกายภาพต่างๆ ให้สะอาด สวยงาม ร่มรื่น ปลอดภัย ด้านความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีการประชุมชี้แจงและเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกิจต่างๆ ตลอดจนการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด ชุมชนและด้านการประชาสัมพันธ์และการสร้างเครือข่าย มีการจัดให้มีเครือข่ายเพื่อแสวงหาความร่วมมือตามโครงการวิถีพุทธในด้านต่างๆ กับบุคคล สถานการศึกษา องค์กรหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

จรัส เพชรดี (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่องการดำเนินงานตามโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชุมพร เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า

1. การดำเนินงานตามโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชุมพร เขต 2 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

2. เปรียบเทียบระดับการดำเนินงานตามตำแหน่งหน้าที่ปฏิบัติงานระหว่างผู้อำนวยการโรงเรียนและครูผู้สอนไม่แตกต่างกันแต่ระดับการดำเนินงานด้านกิจกรรมพื้นฐาน วิถีชีวิตและการเรียนการสอนแตกต่างกัน

ธานี ภูสศศรี (2550) ศึกษาเรื่องศึกษาสภาพการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 ผลการวิจัยพบว่าดังนี้

1. สภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 รวมทุกด้านอยู่ในระดับมากโดยเรียงลำดับระดับการปฏิบัติจากมากไปน้อยได้ดังนี้ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม และด้านการบริหารจัดการ ตามลำดับ

2. ไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพตำแหน่ง และขนาดโรงเรียนต่อสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 ทั้งโดยรวมและรายด้าน

3. ข้อเสนอแนะของผู้บริหารการศึกษาครูผู้รับผิดชอบโครงการ และประชาชนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเรียงลำดับความถี่รายประเด็นจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับดังนี้ จัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับการจัดกิจกรรม และพัฒนาผู้เรียนตามแบบวิถีพุทธ คิดเป็นร้อยละ 24.52 เพาะบ่มคุณลักษณะของผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิตแบบวิถีพุทธ และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง คิดเป็นร้อยละ 18.87 การบริหารจัดการกิจกรรมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ควรดำเนินไปบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และมีการนิเทศติดตามอย่างต่อเนื่อง คิดเป็นร้อยละ 14.15

สุปัน เดชประเสริฐ (2550) ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธของผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ พบว่าความคิดเห็นของผู้บริหารสูงกว่าครูผู้สอนต่อการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมและรายด้าน ปฏิบัติการอยู่ในระดับสูงมาก แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

2. การศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหาร โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ จำแนกตามขนาดโรงเรียน พบว่า ความคิดเห็นของผู้บริหารจำแนกตามขนาดโรงเรียน โดยภาพรวม มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า มีเพียงด้านเดียว คือ ด้านการเรียนการสอน ปฏิบัติการอยู่ในระดับมาก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. การศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูผู้สอนในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ จำแนกตามขนาดโรงเรียน พบว่าความคิดเห็นของครูผู้สอนจำแนกตามขนาดโรงเรียน โดยภาพรวมปฏิบัติการอยู่ในระดับมาก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุรชาติ อินแปลง (2550) ศึกษาเรื่องการศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต 1 : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านดัวน้อย ผลการศึกษาพบว่า

โรงเรียนบ้านดัวน้อยได้ดำเนินงานตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้

1. ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ได้มีการเตรียมการศึกษาจากเอกสารต่างๆ มีการเตรียมบุคลากร ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครอง อาคารสถานที่ มีการเตรียมกิจกรรม มีการดูแลสนับสนุนอย่างใกล้ชิด มีการพัฒนาปรับปรุง ประเมินผล และเผยแพร่
2. ด้านการจัดการวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ มีการบูรณาการหลักสูตรสอดแทรกทุกกลุ่มสาระ เน้นกระบวนการไตรสิกขา ผ่านกระบวนการ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็นต้น ครูผู้สอนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น พัฒนาผู้เรียนให้สมดุลทุกด้าน นำไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน
3. ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา เน้นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมที่หลากหลาย กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมประจำสัปดาห์ กิจกรรมประจำเดือน กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
4. ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะของบุคลากร ให้เข้ารับการอบรม ศึกษาดูงาน ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน
5. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ได้ร่วมมือกับวัดและชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาโรงเรียน เปิดโอกาสให้ชุมชนมาใช้บริการในโรงเรียน มีการประชาสัมพันธ์โรงเรียน

วุฒิชัย วีระวัฒน์ (2549) ศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1. การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดชลบุรี ในภาพรวมมีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่ามีการดำเนินงานอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ
2. การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดชลบุรี จำแนกตามตำแหน่ง โดยภาพรวม และด้านปัจจัยนำเข้าด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
3. การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดชลบุรี โดยรวมและด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิตและด้านผลกระทบ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

แสงทอง เรื่องศิลป์ (2548) ศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 34 (บ้านกุดโง้ง) ได้ดำเนินงานตามแนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ โดยผลการศึกษาพบว่า

1. ด้านการบริหารจัดการได้เตรียมการศึกษาจากเอกสารต่างๆ และปรึกษาพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ได้เตรียมความพร้อมทั้งบุคลากร นักเรียนและผู้ปกครองจัดอาคารสถานที่ให้ร่มรื่นสวยงามเหมาะสมกับวิถีพุทธแล้วดำเนินการจัดทำคู่มือแนวทางในการปฏิบัติและได้ปฏิบัติตามแนวทางที่วางไว้ มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินผลการดำเนินงาน แล้วประชาสัมพันธ์เผยแพร่ต่อไป

2. ด้านการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ ได้จัดกิจกรรมสอดแทรกวิถีพุทธเข้าไปในกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างด้วยการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็นให้นักเรียนได้ปฏิบัติตนให้กิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น

3. ด้านการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธได้จัดกิจกรรมวิถีพุทธรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายปี เน้นให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในเรื่องของ ศีล สมาธิปัญญาและการปฏิบัติธรรม รักษาศีลในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

4. ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะของบุคลากร ได้ให้บุคลากรได้รับการฝึกอบรมการฝึกปฏิบัติ พัฒนาตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

5. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนนั้น โรงเรียนได้ร่วมมือกันกับวัดและชุมชน เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันจัดกิจกรรมร่วมกันเนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

สถาบันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ (2547, 1) ได้ตีพิมพ์ผลการวิจัยชิ้นล่าสุดของสถาบันเกี่ยวกับเรื่องการทำสมาธิว่า การปฏิบัติธรรมทำสมาธิแบบพุทธศาสนามีใช้เพียงก่อให้เกิดความสงบภายในจิตใจเท่านั้นแต่ยังส่งผลดีกับกระบวนการทำงานของสมองมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เชื่อมโยงกับอารมณ์ทางด้านคืออย่างถาวรอีกด้วย การทดลองครั้งนี้ นักวิจัยใช้เครื่องมือที่เรียกว่าอิเล็กโทนเซฟาโลแกรมส์ โดยการวัดระดับการทำงานของคลื่นสมองเกมมารวม 3 ครั้ง คือก่อน ระหว่าง และหลังการปฏิบัติสมาธิซึ่งคลื่นสมองมาเกี่ยวข้องกับการทำงานของสมองที่เชื่อมคดงกับความทรงจำ ระดับการเรียนรู้ ระดับสมาธิและการมองโลกในแง่ดี ผู้เข้ารับการทดลองทั้งสองกลุ่มถูกจัดให้นั่งสมาธิแบบธิเบตในห้องทดลองที่ผ่อนคลายและมีการทำสมาธิเน้นให้รู้สึกถึงความรักและความเมตตาต่อสรรพสิ่งโดยจะไม่ใช้วิธีการเพ่งจิตต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้แต่ลมหายใจโดยสรุปว่า ในช่วงก่อนนั่งสมาธิ คลื่นสมองเกมมาของกลุ่มพระภิกษุมีระดับที่สูงกว่ากลุ่มนักศึกษาและระดับของความแตกต่างนี้ได้ปรับสูงขึ้นอย่างมากระหว่างการนั่งสมาธิซึ่งระดับคลื่นสมองเกมมาของกลุ่มพระภิกษุในระหว่างการนั่งสมาธิครั้งนี้ถือว่าเป็นระดับที่สูงที่สุดเท่าที่มีการรายงานมาเป็นที่ชัดเจน

ว่ากลุ่มพระภิกษุมีการทำงานของสมองที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ทางด้านบวก เช่น ความสงบสุข มีประสิทธิภาพกว่ากลุ่มที่ไม่เคยปฏิบัติสมาธิใดมาก่อนนอกจากนี้ยังสรุปได้ว่าระดับคลื่นแกมมาที่สูงของพระภิกษุก่อนการปฏิบัติสมาธินั้นแสดงให้เห็นว่าสมองได้มีการพัฒนาอย่างถาวร หากได้รับการปฏิบัติธรรมระยะเวลาติดต่อกันเป็นเวลานานถึงแม้ปัจจุบันทางด้านอายุและสุขภาพ อาจทำให้คลื่นสมองแกมมามีระดับที่แตกต่างกันไปแต่ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่สังเกตได้ชัดเจน การทดลองคือจำนวนชั่วโมงของการปฏิบัติสมาธิส่งผลโดยตรงต่อการทำงานของคลื่นสมองแกมมา

สมคิด โพธิ์ชุมพล (2548) ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 ผลการศึกษากิจการการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธจะบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. ด้านปัจจัย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู จะต้องเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีลห้า ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และชุมชน การบริหารจัดการศึกษา ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นเข้าโดยรวมทั้งบ้าน วัด โรงเรียน เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดวิสัยทัศน์จัดทำหลักสูตร ปรับปรุงภูมิทัศน์และปรับปรุงกายภาพและสิ่งแวดล้อม

2. ด้านกระบวนการ สถานศึกษาได้จัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการสอนตามหลักไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันทุกช่วงชั้น มีการวัดผลประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีที่หลากหลาย รวมทั้งการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติกิจกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3. ด้านผลผลิต โรงเรียนเน้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน โรงเรียนบ้านหนองผือ 14 ประการ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย

สมพร พงษ์เสถียรศักดิ์ (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการประพฤติดนตามคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักเรียน ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นปีที่ 1 ที่เรียนหลักสูตรในพระพุทธานุศาสนาดำเนินการสอนแบบโยนิโสมนสิการกับการสอนแบบไตรสิกขา โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการประพฤติดนตามคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักเรียน ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นปีที่ 1 จำนวน 60 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองใช้การสอนแบบโยนิโสมนสิการและกลุ่มที่สอนโดยใช้แบบไตรสิกขา กลุ่มละ 30 คน รวมเวลาทดลอง 20 ชั่วโมง ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่เรียนด้วยหลักสูตรในพระพุทธานุศาสนาดำเนินการสอนแบบโยนิโสมนสิการกับการสอนแบบไตรสิกขา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่แตกต่างกัน นักเรียนที่เรียนหลักสูตรในพระพุทธานุศาสนาดำเนินการสอนแบบโยนิโสมนสิการ

กับการสอนแบบไตรสิกขาที่มีการประพัตติกรรมตนตามคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่แตกต่างกัน นักเรียนที่เรียนหลักธรรมในพุทธศาสนาด้วยการสอนแบบโยนิโสมนสิการ มีการประพัตติตนตามคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 และนักเรียนที่เรียนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาด้วยการสอนแบบ ไตรสิกขาประพัตติตนตามคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01

สวัสดิ์ เพชรบูรณ์ (2550) ได้ศึกษาการพัฒนาการพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียน วิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดสังเวช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 1 พบว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาปรับปรุงสภาพแวดล้อมและ บรรยากาศโรงเรียนการพัฒนาหลักสูตรใช้สอดคล้องหรือบูรณาการพุทธธรรมและคุณลักษณะศึกษา จากการนำรูปแบบบริหารข้างต้นไปปฏิบัติพบว่า การเรียนของนักเรียนก่อนและหลังเรียนมีความ แตกต่างกัน คือ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนนักเรียนโดยใช้หลักสูตรโรงเรียนวิถีพุทธหลังเรียนสูงกว่า ก่อนเรียนครูอาสาสมัครร่วมโครงการวิจัยพัฒนาหลักสูตร โรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีความเห็นว่่านักเรียนสามารถนำหลักพุทธธรรมมาทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและปฏิบัติตน ได้ ตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์

สิริรักษ์ สนใจ (2549) จากการวิจัยศึกษาเรื่องการศึกษาการดำเนินการจัดสภาพของ สถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ” ในจังหวัดจันทบุรีพบว่า

1. สถานศึกษามีการจัดสภาพของสถานศึกษาอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงตามลำดับคือ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ มากเป็นอันดับ 1 ด้านกายภาพมากเป็นอันดับ 2 ด้านการบริหาร จัดการมากเป็นอันดับ 3 ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิตมากเป็นอันดับ 4 และด้านการเรียนการสอนมาก เป็นอันดับ 5

2. ผู้บริหารและครูที่มี ตำแหน่ง อายุ วุฒิการศึกษา และประสบการณ์การทำงานที่แตกต่าง กัน มีการดำเนินการจัดสภาพของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ” แตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

3. ผู้บริหารและครูที่มีเพศต่างกันมีการดำเนินการการจัดสภาพของสถานศึกษาที่เข้าร่วม โครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ” ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

4. ขนาดของสถานศึกษาที่ต่างกัน มีการดำเนินการการจัดสภาพของสถานศึกษาที่เข้า ร่วมโครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ” ด้านการเรียนการสอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

ชัยณรงค์ ศรีสุข (2545) ศึกษาวิจัยคุณธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ผลการศึกษาพบว่า

1. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก 4 ด้านเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ ด้านความมีวินัย ด้านความประหยัด ด้านความรับผิดชอบและด้านความมีเมตตากรุณา ส่วนด้านความซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาตามเพศ พบว่านักเรียนชายมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ตามการรับรู้ของนักเรียน โดยรวมและรายด้านทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนนักเรียนหญิง มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยรวมและรายด้านทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับมาก

2. ผลการเปรียบเทียบคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิง พบว่านักเรียนหญิงมีค่าเฉลี่ยความมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ตามการรับรู้ของนักเรียน ทั้งโดยรวม และรายด้านมากกว่านักเรียนชาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อมรรตน์ แก้วมะ (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 1 โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าประสิทธิผลการบริหารจัดการอยู่ในระดับมากทุกด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารการจัดการด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ และด้านกายภาพ

สรุปการวิจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงานตามโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ จะทำให้สถานศึกษาที่ดำเนินงานตามโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธนั้นส่งผลให้สถานศึกษามีคุณภาพและประสิทธิภาพในทุกๆ ด้าน เป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หากมองในภาพรวมนั้นก็ถือส่งผลถึงคุณภาพ 5 ด้าน ได้แก่

1. ด้านกายภาพ สถานศึกษามีการดำเนินงานตามโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง จัดสถานที่ อาคารเรียน และสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนและนอกห้องเรียนให้มีความสะอาด ร่มรื่น ซึ่งผลดีต่อสภาพจิตใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ดำเนินการให้นักเรียนฝึกปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบซึ่งนักเรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ สามารถอยู่ร่วมในสังคมได้เป็นปกติสุข

3. ด้านการเรียนการสอน ครูผู้สอนสามารถสอดแทรกคุณธรรม ยึดหลักไตรสิกขา ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรม มาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

4. บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ครูและนักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันในการดำเนินงาน ตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ มีความเป็นกัลยาณมิตร ส่งเสริมบรรยากาศที่ดีต่อกันปฏิบัติตน เป็นแบบอย่างที่ดี บริโภคตามความจำเป็น นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์

5. ด้านบริหารจัดการ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สถานศึกษามีการนิเทศ กำกับ ติดตามการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษามีการตรวจสอบประเมินผล อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

งานวิจัยในต่างประเทศ มีผู้วิจัยเกี่ยวกับการนำพระพุทธศาสนามาจัดการเรียนการสอน ในโรงเรียนหรือการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของครูและนักเรียนดังนี้

จอร์น ไอ กูดแลด (John I. Goodlad, 1992) ได้ศึกษาความสำคัญของคุณธรรมในการจัดการเรียนการสอนของครู พบว่าขอบข่ายการสอนคุณธรรมของครูแบ่งออกเป็น 5 ประการดังนี้ 1) คุณธรรมส่วนบุคคล 2) คุณธรรมการชี้แนะ 3) คุณธรรมของสถาบัน 4) คุณธรรมด้านสังคม 5) คุณธรรมด้านความคิด นอกจากนี้การพัฒนาคูให้มีมาตรฐานตามภาระงาน ครูต้องมีคุณธรรมมีความกระตือรือร้น มีความเฉลียวฉลาด มีความรับผิดชอบ ครูจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายด้านคุณธรรมจริยธรรมให้มากขึ้น

พามেলা บี โจเซฟ (Pamela B. Joseph, 1993) ได้ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมของครูมีความต่างกัน โดยครูได้แบบอย่างคุณธรรมจากผู้ที่มิคุณธรรม และครูที่มีประสิทธิภาพด้านคุณธรรมสูงจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับคุณธรรมของครู นอกจากนี้ยังพบว่าครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความอดทน มีความซื่อสัตย์ และเอาใจใส่ต่อการทำงานในหน้าที่จึงจะเป็นครูที่มีคุณค่าได้

พาโตร (Patro, 1999) ได้วิจัยเรื่องผลกระทบของการจัดการโครงการบริการชุมชนที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมในกลุ่มเด็กวัยรุ่นชาย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของการจัดโครงการบริการชุมชนที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมในกลุ่มเด็กวัยรุ่นชาย กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนเกรด 12 จากนักเรียนมัธยมศึกษาประจำแถมซานเมือง จำนวน 86 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า 1) นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการบริการชุมชนมีการพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมระดับสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญมากกว่าผู้ที่ได้เข้าร่วมโครงการ 2) ผลกระทบของงานบริการ

ที่มีต่อการนับถือตนเองแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 3) ร้อยละ 80 ของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างเกิดความรู้สึกนับถือตัวเองมากขึ้น

วิลสัน (Wilson, 2000) ได้วิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียนอนุบาลชาวญี่ปุ่นกับชาวอเมริกา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนอนุบาลชาวญี่ปุ่น จำนวน 29 คน และนักเรียนอนุบาลอเมริกา จำนวน 29 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า

1. โดยภาพรวม นักเรียนและกลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติในการเรียนรู้คุณธรรมด้านความรับผิดชอบ มีเหตุผล ความยุติธรรม ความเชื่อมั่น การยอมรับความสามารถของตนเองและผู้อื่น

2. การเปรียบเทียบพบว่า อิทธิพลจากสังคมมีผลกระทบต่อการพัฒนาคุณธรรมของเด็กนักเรียนในวัยอนุบาลอย่างมีนัยสำคัญ จำแนกได้ดังนี้

2.1 นักเรียนอนุบาลชาวญี่ปุ่น ได้รับอิทธิพลจากสังคมที่เน้นการพึ่งพาอาศัยกันและการแสดงออกทางอารมณ์

2.2 นักเรียนอนุบาลชาวอเมริกา ได้รับอิทธิพลจากสังคมที่เน้นการอยู่อย่างมีอิสระและการเรียนรู้คุณธรรมด้านความรับผิดชอบในตนเองมากกว่า

Rathdow Phisalaphong (2003) ได้วิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานของครูหลักสูตรการเรียนการสอนกับการพัฒนาคุณธรรมของเด็กระดับปฐมวัยที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนวัดของชาวพุทธในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาคุณธรรมในโรงเรียนวัดของชาวพุทธในประเทศไทย กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ โรงเรียนวัดของชาวพุทธระดับปฐมวัย 4 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลคือ เจ้าอาวาสวัด แม่ชี อาจารย์ใหญ่ ครูผู้สอนระดับปฐมวัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกตการณ์สอนและพฤติกรรมนักเรียน

ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านครูผู้สอน มีการเตรียมความพร้อมในด้านการอบรมให้นักเรียนปฐมวัยมีความศรัทธา ความเคารพต่อครู พ่อแม่ และฝึกให้นักเรียนรู้จักการคิดไตร่ตรอง 2) ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ไม่ได้กำหนดวิชาไว้ในโครงสร้างหลักสูตรแต่ใช้วิธีการนำบูรณาการในบทเรียนของแต่ละวิชาตลอดเวลา โดยเน้นคุณธรรมเรื่องการมีระเบียบวินัย ความอ่อนโยน ความเคารพ การรู้จักอดออม ประหยัด ความสุภาพเรียบร้อย การมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น และความมีเมตตากรุณา 3) ด้านพฤติกรรมของนักเรียนปฐมวัย มีความประพฤติดี รู้จักให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อน มีน้ำใจต่อผู้อื่น พฤติกรรมก้าวร้าวลดลง

วิลสัน (Wilson, 2000) ได้วิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียนอนุบาลชาวญี่ปุ่นกับชาวอเมริกา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนอนุบาลชาวญี่ปุ่น จำนวน 29 คน และ

นักเรียนอนุบาลอเมริกา จำนวน 29 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า

1. โดยภาพรวม นักเรียนและกลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติในการเรียนรู้คุณธรรมด้านความรับผิดชอบ มีเหตุผล ความยุติธรรม ความเชื่อมั่น การยอมรับความสามารถของตนเองและผู้อื่น
2. การเปรียบเทียบพบว่า อิทธิพลจากสังคมมีผลกระทบต่อการพัฒนาคุณธรรมของเด็กนักเรียนในวัยอนุบาลอย่างมีนัยสำคัญ จำแนกได้ดังนี้

2.1 นักเรียนอนุบาลชาวญี่ปุ่น ได้รับอิทธิพลจากสังคมที่เน้นการพึ่งพาอาศัยกันและการแสดงออกทางอารมณ์

2.2 นักเรียนอนุบาลชาวอเมริกา ได้รับอิทธิพลจากสังคมที่เน้นการอยู่อย่างมีอิสระและการเรียนรู้คุณธรรมด้านความรับผิดชอบในตนเองมากกว่า

มิริส (Mirisse, 2005) ได้วิจัยเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความมีสติตั้งมั่นตามแนวคิดแบบทางสายกลางตามหลักศาสนาพุทธ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการมีสติให้กับผู้เรียน และสร้างสังคมในโรงเรียนให้เป็นสังคมแห่งความเห็นอกเห็นใจโดยการประยุกต์ในแนวคิดแบบทางสายกลางตามหลักศาสนาพุทธในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนมัธยมศึกษาในประเทศแคนาดา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 600 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ ด้วยเทคนิค 2 แบบ ได้แก่ 1) การทำสมาธิ 2) หลักความรักความเมตตา ส่งผลให้นักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างค้นพบวิธีการจัดการความเครียดของตนเอง เข้าใจความสำคัญในการสร้างคุณธรรมในตนเอง เช่น เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น ความอดทน ความอดสาเห ความสุขุมรอบคอบ และการสร้างภาวะจิตใจของตนเองให้เข้มแข็งขึ้น

ผลการวิจัยพบว่าการสอนโดยใช้แนวคิดทางสายกลางตามหลักสูตรพระพุทธศาสนา โดยผ่านทางการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจด้วยเทคนิค 2 แบบ ได้แก่ 1) การทำสมาธิ 2) หลักความรักความเมตตา ส่งผลให้นักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างค้นพบวิธีการจัดการความเครียดของตนเอง เข้าใจความสำคัญในการสร้างคุณธรรมในตนเอง เช่น เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นตามความอดทน ความอดสาเห ความสุขุมรอบคอบ และการสร้างภาวะจิตใจของตนเองให้เข้มแข็ง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศและต่างประเทศที่ผ่านมา นั้นอาจกล่าวได้ว่าการเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนนั้นเป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณลักษณะ ซึ่งมีแนวทางทางในการดำเนินงานที่สอดคล้องกับแนวทางในการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธทั้งสิ้น ผลการวิจัยดังกล่าวจะเป็นข้อมูลในพัฒนาและส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ของผู้อำนวยการ ครู บุคลากร รวมไปถึงนักเรียนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธได้โดยเหมาะสมต่อไป